

Deutschmann, Peter

Vzorná studie o pohádkách

Bohemica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 135-137

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2024-1-8>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80199>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 01. 08. 2024

Version: 20240723

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vzorná studie o pohádkách

Sůva, Lubomír: *Der tschechische Himmel liegt in der Hölle. Märchen von Božena Němcová und den Brüdern Grimm im Vergleich*. Weimar: Jonas-Verlag, 2021 (= Zürcher Schriften zur Erzählforschung und Narratologie, 6)

Pohádku lze bezpochyby považovat za nejoblíbenější žánr evropské literatury, za kulturní fenomén, o němž má prakticky každý člověk v té či oné podobě alespoň intuitivní povědomí: Děti se s pohádkami seznamují zpravidla již v předškolním věku, ať už v tradičních vypravěčských formách, nebo v jiných mediálních prezentacích. Transkulturnímu rozšíření pohádkového žánru odpovídá dlouhá a velmi rozmanitá historie výzkumu, během níž za posledních dvě stě let vzniklo obrovské množství literatury, jejíž různá zaměření (výzkum původu a šíření pohádkových látek, teorie a typologie žánru, výzkum recepce, psychologický a pedagogický výzkum pohádky, historické a sociokulturní studie) mají již dlouhou dobu svůj vlastní vývoj a mají spolu jen málo společného. Přesto – nebo možná právě proto – nebyla literární věda o pohádkách v posledních desetiletích nijak zvlášť produktivní. Pomineme-li vysvětlení tohoto odklonu, které se týká pouze módních trendů či badatelských paradigmat obecně, může být jedním z důvodů zdrženlivosti literární vědy skutečnost, že pohádky jsou velmi komplexním fenoménem a jako takové nemají definitivní textový základ. Literární věda se většinou opírá o jednotlivé texty jako předměty svého zkoumání, zatímco pohádky se rozlévají do různých variant a verzí. Žánr pohádky je však obzvláště vhodný pro tzv. kulturní obrat, který se odpoutává od vůdčího paradigmatu textu a prohlašuje za doménu výzkumu širší sociokulturní dimenze, neboť jde o fenomén, který se dotýká různých směrů kulturních studií.

Lubomír Sůva, který pochází z Brna, se ve své literárněvědné disertační práci, obhájené v Göttingenu v roce 2019 a v roce 2022 vydané v převážně folkloristicko-etnologické knižní řadě, zaměřuje na dílo bratří Grimmů, jež je pro výzkum pohádky stěžejní, a na pohádky Boženy Němcové. Jak je známo, tyto byly vydány především ve 40. a 50. letech 19. století a Sůva je analyzuje v kontextu romantického hnutí.

Jeho práce je rozdělena do tří částí zhruba stejného rozsahu. Ve velmi informativní první části, která je vynikajícím úvodem do stavu bádání o roli pohádek v německém romantismu, autor podává výklad o romantickém programu Jacoba a Wilhelma Grimmových. Ten v podstatě spočíval v sofistickovaném zaměření na „lid“, který pohádky prý předával a vyprávěl. Lid je chápán jako nositel starých kulturních tradic, s jejichž pomocí lze překonat omezení moderní subjektivity a dosáhnout tak stavu obnovené celistvosti. V případě pohádek zaujali bratři Grimmové velmi paradoxní přístup: na jedné straně Grimmové kladli důraz na stáří materiálu, který má sahat až k mytologickým kořenům německé kultury, na druhé straně oni sami pečlivě „rekonstruovali“ pohádkový text, aby vzniklo „nově vytvořené ‚staré umění‘“ (srov. s. 23)¹. Při rekonstrukci se však využívají texty nebo fragmenty vyprávění, které zdaleka nejsou vždy staré nebo ústně předávané, ale pocházejí z nejrůznějších zdrojů. „Není to [= umění pohádek] ‚reliktní forma‘ z ‚pravěku‘, ale nový umělecký žánr, který byl možná schopen dosáhnout takového úspěchu a mít tak velký následný účinek právě proto, že není ‚pravým lidovým uměním‘, ale konceptualizovanou formou poezie, která je podle toho také otevřená přepracování, obměňování a napodobování“ (srov. s. 24). Sůva pohádku chápe jako programový žánr romantismu, protože tvořila lidovou základnu v pravém smyslu slova pro politicky roztříštěný německojazyčný kulturní prostor a pro „probouzející se“ českou národní kulturu. Aby zdůraznil prvek konstrukce, poukazuje nejen na různé předlohy slavných pohádek, ale i na vykonstruované atributy údajných „pohádkářů“ z lidu, což byly v případě bratří Grimmů většinou vzdělané a sečtělé ženy (srov. s. 36–41).

Zatímco kapitola o bratrech Grimmech uvádí argumentaci a má tedy převážně referenční charakter, poznámky k pohádkám Boženy Němcové přinášejí některé nové a poučné literárněhistorické poznatky. Především se ukazuje, že pohádky, jimiž se Němcová poprvé projevila jako spisovatelka, představují originální přínos českojazyčné literatury, i když jiní autoři již vydávali nebo – jako v případě Karla Jaromíra Erbena – budou vydávat českojazyčné pohádkové sbírky. Inovativnost Němcové spočívá především v tom, že nejen stylizuje anonymní hlas lidu jako vypravěče, ale promítá do světa pohádek i drobné detaily z lidového života a načrtává venkovské prostředí. Tento postřeh souvisí s druhým důležitým Sůvovým postřehem, totiž s konstrukcí *Babičky* Němcové, která do centra vyprávění staví životní svět vypravěče, jakoby vynechává samotné vyprávění pohádek, ale zachovává pohled na svět pohádek v konstrukci vyprávěného prostředí (srov. s. 96). V ličení

1) Překlady průběžně P. D.

romantických rysů Němcové navazuje Šůva na podněty Václava Černého a Milady Součkové, jen s tím rozdílem, že ještě výrazněji zdůrazňuje blízkost Němcové k poetice bratří Grimmů a rozpoznává v pohádkách Němcové určitý typ ženské hrdinky, který se vyznačuje blízkostí k přírodě, statečností, přirozenou inteligencí, a především altruistickou láskou (srov. s. 145 n, 175, 249).

Zatímco obě kapitoly o Grimmových pohádkách a pohádkách Němcové zdůrazňují hlavní kulturněhistorické aspekty a velmi dobře představují žánr jako výraz romantického programu, třetí kapitola přináší srovnávací analýzy vybraných pohádek z obou korpusů. Ty byly vybrány s ohledem na tematické či motivické shody, aby bylo možné jasněji identifikovat rozdíly anebo korespondence. Šůva se i v této kapitole projevuje jako velmi kompetentní a sebevědomý badatel a přináší další argumenty ve prospěch teze o blízkosti Němcové ke grimmovské pohádkové poetice, jak byla představena již ve druhé kapitole. Srovnávací přístup však s sebou nese i obtíže v analytické kapitole: materiály a jejich zpracování jsou vzájemně porovnávány velmi podrobně, s přihlédnutím k variantám, aspektům historie materiálu, ale i k rozdílným recepčním horizontům, což ztěžuje četbu. Ačkoli je tolik péče a pozornosti pro argumentaci nezbytné – pokud čtenář nemá o jednotlivé pohádky zvláštní zájem, působí text vzhledem k informačnímu obsahu příliš hutně.

Objevné jsou úvahy o kulturních souvislostech různých verzí jednotlivých pohádek. Genderová problematika byla relevantní i pro výběr pohádek – Šůva zkoumá samostatné pohádky s ženskou a mužskou hlavní postavou –, ale bohužel není explicitně zváženo, zda by zde postavy mohly být zaměnitelné (vždyť pohádkové schéma zůstává nezměněno), takže čtenář si musí vyvodit vlastní závěry na základě autorových roztroušených úvah.

Čtyři stránky označené jako Závěr však velmi přehledně shrnují hlavní argumentační linie práce a lze je číst jako vynikající krátkou prezentaci, která jasně ukazuje význam pohádkového žánru pro německý romantismus a obrozenecké hnutí. Celkově je kniha Lubomíra Šůvy působivou ukázkou toho, jak zajímavě lze napsat současné literárněvědné a kulturněhistorické studie o pohádce. České odborné publikum by mělo brzy dostat buď překlad celé práce, anebo alespoň rozsáhlý článek s nejužitečnějšími úvahami o pohádkové poetice Boženy Němcové.

Peter Deutschmann

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.